

Oponentský posudek disertační práce mgr. Václava Fronka Sebereflexe české společnosti

Problematika sebereflexe české společnosti 19. století tvoří v posledních dvou desetiletích jeden z klíčových proudů historického bádání o tomto období českých dějin. Souvisí to s celosvětovým vývojem historické vědy v druhé polovině 20. století, s jejím odklonem od pozitivisticky pojímaných politických dějin jako sledu významných událostí a se zvýšeným zájmem o studium dobových mentalit. S tím souvisela i podstatné rozšíření pramenné základny takto pojatého historického bádání o jevy nejrůznější povahy, včetně výtvorů esteticky naprogramovaných, jež začaly být využívány jako důležitá, byť složitě odečitatelná zpráva o době svého vzniku. Zmíněná složitost je dána znakovou povahou těchto výtvorů, jež se sice týká všech textových sdělení, ovšem u zpráv esteticky zaměřených je specifickým způsobem „rozostřena“ a k jejímu dešifrování je třeba užít nejen co nejdetailnějších znalostí dobového kontextu, ale příslušných estetických kódů.

V českém prostředí je takto zaměřený historický výzkum široce rozvinutý a dopracoval se v pracích P. Čorneje, J. Pokorného, J. Raka a dalších badatelů k nesporným výsledkům, takže za dané situace je na co navazovat, což je situace pro začínající vědecké pracovníky neobyčejně vhodná. Zároveň tu díky šíři pramenného záběru takto pojatého výzkumu existuje dostatek prostoru pro rozšiřování, zpřesňování či korigování našich dosavadních znalostí o této významné etapě národních dějin.

Práce mgr. Fronka je tohoto výše naznačeného druhu: metodologicky se opírá o práce svých učitelů, zaměřuje se však na materiál, který dosud (alespoň pokud je mi známo) nebyl takto komplexně využit: na příspěvky v soudobých humoristických a satirických časopisech, zejména pak na jejich obrazovou část, tj. na kreslené vtipy a karikatury. Jestliže síla i možná úskalí kulturně historického výzkumu tkví v jeho nutné mezioborovosti, v tomto případě to platí dvojnásob, neboť volbou zmíněného materiálu se badatel ocitá na pomezí hned několika disciplín: vedle obecné a literární historie je to zejména obecná estetika (teorie komiky) a teorie a dějiny výtvarného umění. Základem úspěchu je v takovéto situaci dostatečně zřetelné vymezení vlastní interpretační pozice. To se myslím autorovi předkládané práce podařilo. Musí samozřejmě pracovat ze znalostmi a interpretačními přístupy všech výše zmíněných vědních disciplín, nezapomíná však, že svůj materiál zkoumá z pozice historika, sledujícího postoje soudobé veřejnosti.

Předpokládám, že výběr témat, jimž je v práci věnována pozornost, vyplynul alespoň z části z povahy samotného materiálu (tedy že jsou to témata, jimž se humoristické časopisy nejvíce věnovaly), nicméně i tak oceňuji, že se autor nezaměřil jen na národnostní, či obecně politickou problematiku (v této oblasti už ostatně byl materiál humoristických časopisů důležitým způsobem zžitkován), nýbrž že stejnou pozornost věnoval i tématům spjatým s proměnami životního stylu (vztah veřejnosti k technice, sportu či ženské emancipaci – ta ovšem částečně spadá i do politiky). Bylo to jistě dáno i volbou časového rámce, neboť léta 1890-1914 jsou obdobím prudkého civilizačního zlomu. Tím se dostávám k možné námitce vůči poměrně úzkému časovému záběru. Práce tohoto typu ovšem namnoze stojí před dilematem, zda upřednostnit materiálovou extenzitu, anebo jít cestou hloubkové analýzy menšího vzorku. Autor předkládané práce dal přednost před extenzitou intenzitě. Práce svědčí o jeho v zásadě kompletní znalosti zvoleného pramenného typu, takže vyvozované závěry disponují značnou mírou objektivitu (přinejmenším co se týče četnosti výskytu jednotlivých témat a jejich základních obsahových modalit, vše ostatní je samozřejmě do značné míry věcí subjektivního interpretačního vkladu). Nevýhoda menší časové rozlohy je kompenzována také tím, že autor volil období přelomové, se zrychleným vývojovým rytmem i poměrně jasně vymezeným začátkem a koncem.

U práce vycházející z dosud nezpracovaného pramenného materiálu, je pochopitelně základní rovinou co možná konkrétní a podrobný popis tohoto materiálu, aby se práce mohla

stát bezpečných východiskem pro další badatele. Práce mgr. Fronka toto očekávání splňuje měrou vrchovatou, neboť vedle slovní charakteristiky přináší i bohatou antologii typických (či naopak něčím výjimečných) karikatur a obrázkových vtípů. Práce však zdaleka není jen svodem zajímavého materiálu, nýbrž jeho důvtipnou interpretací, během níž je tento materiál zasazován do relevantních kontextů a osvětlován tak z různých stran. Někde se mu to pochopitelně daří více, jinde zůstává na úrovni víceméně základních konstatování. Je to zřejmě dáno i mírou inspirativnosti samotného materiálu a autorova zaujetí pro dané téma. Příkladem Fronkovy schopnosti nápadité a odstíněné kulturně historické interpretace je kapitola o sportu, zejména pak pasáže o kontroverzním vztahu veřejnosti k cyklistice a fotbalu jakožto dvěma výrazným fenoménům moderního životního stylu. Na zajímavé kapitole o proměnách postojů k procesu ženské emancipace oceňuji, že autor při interpretaci nepodléhá módním ideologickým trendům a setrvává na pozicích důsledného historismu.

Autor má nejenom cit pro emblematiku doby (svědčí o tom např. jeho analýza motivu klobouku v pasáži o reakcích na proměny ženské módy) nýbrž především umí odlišovat, které z karikovaných rysů jsou projevem momentálního dobového smýšlení a které jsou pouhou aplikací tradičního komického stereotypu, a nejsou tudíž pro sledování dobové mentality relevantní. Dokáže přitom kulturně historicky „přečíst“ i tvůrčí postupy zdánlivě ryze technického rázu (např. když skutečnost, že ve většině vtípů o ženách bývají původci pointy muži, uvádí do souvztažnosti s tradičním přesvědčením o jejich intelektuální převaze), přičemž tak činí namnoze velmi citlivě a nedopouští se nadinterpretací.

Těmito přednostmi disponuje zejména druhá část práce věnovaná otázkám spojeným s životním stylem. V kapitolách zabývajících se reflexí politické problematiky dominuje spíše tendence k syntetickému výkladu proměn politického života a konkrétní doklady z časopisů tu slouží spíše jen jako ilustrace naznačených obecných tendencí. Podrobnější rozbor emblematiky, již časopisy užívaly ke komentování aktuální politické situace, najdeme v těchto kapitolách spíše sporadicky, jsou však opět velmi poučené a invenční (např. výklad o užití emblému automobilu pro vyjádření postoje k volební reformě na s. 84). Poněkud paradoxně tak ideál vyváženého kulturně historického výkladu podle mého názoru splňují zejména ty partie, jež se pohybují na tenkém ledě mezioborových souvztažností (tedy pasáže věnované proměnám životního stylu), v nichž jako by autor necítil potřebu osvědčovat svou základní profesní kompetenci historika 19. století, znalého soudobého politického a společenského vývoje. To je však spíše můj osobní čtenářský soud, nijak nesnižující hodnotu práce.

Je třeba ocenit rovněž autorovo úsilí o zasazení jeho zjištění do širšího (středně) evropského rámce, což v praxi zdaleka ještě nebývá takovou samozřejmostí, jak by se mohlo zdát. To samozřejmě zmnožuje informační hodnotu této práce a poskytuje zajímavé náměty k hojně diskutované otázce specifčnosti české mentality (např. autorem zjištěný rozdíl mezi četností vtípů na ženskou parádivost v českém prostředí a v německém kulturním okruhu).

Celkově lze práci charakterizovat jako velmi solidně zpracovanou, z metodologického hlediska sice krácející po cestách relativně vyšlapaných, a tudíž nepřinášející žádné revoluční objevy, zato však řadu konkrétních dílčích zjištění, upřesňujících a místy i korigujících to, co je nám o povaze veřejného mínění na přelomu 19. a 20. století dosud známo. Domnívám se proto, že práce by si zasloužila být publikována. V tomto případě bych doporučovala dílčí úpravy, týkající se zejména způsobu podání. Uvítala bych průběžné zařazování dílčích shrnutí, vztahujících se k jednotlivým tématům a subtématům, dále by bylo dobré učinit drobné kompoziční přesuny (např. dílčí téma uměleckých polemik na s. 142 je podle mého názoru neústrojně vsunuto do pojednání o sportu). Možná by stálo za to, kdyby se autor pro případnou publikaci své práce pokusil ještě prohloubit její interpretační rovinu tam, kde setrvává víceméně v rovině věcného popisu.

Jako disertační práci ji však hodnotím jednoznačně kladně, jsem přesvědčena, že splňuje požadavky, jež jsou na tento typ prací kladeny, a plně ji proto doporučuji k obhajobě.

V Praze, dne 16. 8. 2006

doc. PhDr. Dagmar Mocná, *QSc.*